

нацыянальнай свядомасці, фактарам нацыянальнай адметнасці і ідэнтыфікацыі.

Статус беларускай мовы ў сучасным грамадстве характарызуецца наступнымі прыметамі:

- дзяржаўная мова краіны;
- мова тытульнай нацыі, прадстаўнікі якой складаюць пераважную большасць жыхароў Беларусі;
- мова, якая выкарыстоўваецца ў вуснай і пісьмовай формах;
- мова, якая функцыянуе ў шэрагу формаў, што неаднолькава запатрабаваныя ў розных сферах ужытку (літаратурная мова, тэрытарыяльныя дыялекты, сацыяльныя дыялекты, “тарашкевіца”, “грасянка” і інш.);
- мова, якая дастаткова імкліва развіваецца і ўдасканальваецца;
- мова, якая актыўна пашырае сферы функцыянавання (канфесійная, інтэрнэт-камунікацыя і інш.);
- самастойная славянская мова ўсходнеславянскай падгрупы, якая захоўвае сваю нацыянальную адметнасць і спецыфіку;
- мова, якой уласцівыя агульнаславянскія тэндэнцыі да інтэрнацыяналізацыі і нацыяналізацыі;
- мова з працяглай, але перарванай пісьмовай традыцыяй.

Разам з тым у першым дзесяцігоддзі XXI ст. беларуская мова апынулася ў новай для сябе сацыяльнай сітуацыі – яна функцыянуе ва ўмовах дзяржаўнага беларуска-рускага двухмоўя.

На сённяшні дзень пад *дзяржаўным двухмоўем* разумеецца права кожнага грамадзяніна краіны карыстацца той або іншай мовай у любой маўленчай сітуацыі. У выніку значная частка сучаснага беларускага грамадства паўсядзённым сродкам зносіна абірае пераважна рускую мову, што змяншае ў грамадстве запатрабаванасць беларускай мовы (А.А. Лукашанец). Такім чынам, прэстыжнасць беларускай мовы ў грамадстве і сфера яе функцыянавання апошнім часам звужыліся, хоць юрыдычныя нормы цалкам дазваляюць істотна пашыраць сферы выкарыстання беларускай мовы.

1.10. Беларуская мова сярод славянскіх моў

Беларуская мова належыць да *славянскай* групы *індаеўрапейскай сям’і* моў.

Славяне як сфарміраваная этнічная супольнасць упершыню былі зафіксаваны ў візантыйскіх пісьмоўных крыніцах IV–VI стст. У гэты час яны карысталіся *агульнаславянскай мовай-асновай*, або *праславянскай мовай*, якая складалася з блізкароднасных дыялектаў.

Рассяленне славянскіх плямёнаў у VI–VII стст. істотна паслабіла ўнутраныя сувязі, што і прывяло ў VIII–IX стст. да пераўтварэння дыялектаў у самастойныя славянскія мовы. У гэты час сфарміравалася і *агульнаўсходнеславянская* (*старажытнаруская, усходнеславянская*) мова як адзіная для ўсходніх славян. Яе адноснае адзінства захоўвалася ў эпоху

Кіеўскай Русі да XIII ст. Ад праславянскай мовы яна часткова захавала фанетычную сістэму, граматычны лад і асноўны лексічны фонд.

У VI–IX стст. у агульнаўсходнеславянскай мове адбыліся пэўныя працэсы, што абумовілі з’яўленне ў ёй шэрага спецыфічных рыс у галіне **фанетыкі**:

- поўнагалоссе: *берегъ, голова*;
- пачатковае [o] на месцы спалучэння [je]: *озеро, олень*;
- шыпячыя [ж] і [ч] на месцы спалучэння гукаў [d], [t], [k] з [j]: *межа, ночь* і інш.

У XI–XIII стст. адбылося так званае падзенне рэдукаваных галосных ь і ъ і фанетычная сістэма ўсходнеславянскіх моў істотна наблізілася да сучаснага выгляду.

У галіне марфалогіі старажытная сістэма скланення назоўнікаў (па асновах) змянілася на новыя тыпы скланення (па родах), што абумовіла змены склонавых канчаткаў назоўнікаў. Дзеяслоў набыў катэгорыю трывання, але страціў такія формы прошлых часоў, як аорыст, імперфект і часткова плюсквамперфект.

Істотна папоўніўся лексічны склад мовы за кошт утварэння новых слоў ад агульнаславянскіх каранёў, змянення семантыкі традыцыйных слоў, а таксама запазычанняў з грэчаскай, скандынаўскіх, фінскіх і цюркскіх моў.

У другой палове XIII ст. Кіеўская Русь падзялілася на асобныя феадальныя княствы, што садзейнічала актывізацыі на беларускіх землях мясцовых гаворак і фарміраванню беларускай народнасці і яе мовы. На гэты перыяд прыпадае таксама фарміраванне рускай і ўкраінскай народнасцей і іх моў. Блізкасць усходнеславянскіх моў, што развіліся з агульнаўсходнеславянскай мовы-асновы, пацвярджаецца агульнасцю іх некаторых **фанетычных** рыс, якія адсутнічаюць у заходне- і паўднёvasлавянскіх мовах:

- паўнагалоссе:
 - бел. *золата, бераг*;
 - рус. *золото, берег*;
 - укр. *золото, берег*;
 - параўн.:
 - балг. *злато, бряг*;
 - польск. *złoto, brzeg*;
- наяўнасць гукаў [ж], [ч] на месцы старажытных спалучэнняў *dj, *tj:
 - бел. *мяжа, свечка*;
 - рус. *межа, свеча*;
 - укр. *межа, свіча*, з *medja, *svetja;
 - параўн.:
 - балг. *межда, свещ*;
 - польск. *miedza, świeca*;
- замена агульнаславянскага спалучэння [je] у пачатку слова на [o]:
 - бел. *алень, адзін*;
 - рус. *олень, один*;
 - укр. *олень, один*;
 - параўн.:
 - балг. *елен, един*;
 - польск. *jelen, jeden*.

У галіне **марфалогіі** ўсе ўсходнеславянскія мовы толькі часткова захавалі складаную (аналітычную) форму выражэння прошлага часу (бел. *прый-*

шоў быў), амаль страцілі адрозненні ў тыпах скланення назоўнікаў множнага ліку і інш.

Лексіка ўсходнеславянскіх моў характарызуецца большай колькасцю запазычанняў з іншых моў у параўнанні з заходнеславянскімі і паўднёваславянскімі мовамі, а таксама наяўнасцю агульных слоў, што адсутнічаюць у астатніх славянскіх мовах:

▫ бел. <i>сорок</i> ;	▫ бел. <i>сям'я</i> ;	▫ бел. <i>дзевяноста</i> ;
▫ рус. <i>сорок</i> ;	▫ рус. <i>семья</i> ;	▫ рус. <i>девяносто</i> ;
▫ укр. <i>сорок</i> ;	▫ укр. <i>сім'я</i> ;	▫ укр. <i>дев'яносто</i> і інш.

Тым не менш, кожная з усходнеславянскіх моў мае шэраг сваіх адметных лексічных адзінак, неўласцівых іншым славянскім мовам. Напрыклад, у беларускай мове: *бацька, падлетак, паляўнічы, шпак, певень, сківіца, скроня, чарот, суніца, навальніца, золак, летуценне, пакута* і многія іншыя.